

Islam, kjønn, og fritaksproblematikk i skolen

Svømmeundervisningen som kjerne til konflikt i fritakssaker

Stikkord

Svømming, islam, kjønn, religion, fritak, Norge, Menneskerettigheter, Pedagogikk

---

Sammendrag Spørsmålet om muslimske kvinner og jenters deltakelse i skolens svømmeundervisning og i svømming i offentlige svømmehaller er en debatt som foregår parallelt i flere land og med mange ulike perspektiver og argumenter knyttet til migrasjon, integrering og nasjonale verdier. Debatten handler om det som skjer både i og utenfor skolene. I denne artikkelen vil jeg se på det som skjer i skolene knyttet til kjønnsdelt svømmeundervisning. Jeg presenterer et utvalg caser som er egnet til å belyse de ulike perspektivene som fritaks- og tilpasningsønsker skaper i skolen. Utvalget er gjort blant de sakene om svømmeundervisning og fritak på religiøst grunnlag som har kommet inn til de norske statsforvalterembetene i tidsrommet 2005 til 2018. Disse sakene vil sees i lys av menneskerettslige og pedagogiske perspektiver. Jeg argumenterer for at et rent menneskerettslig perspektiv på disse sakene er vanskelig i en mangfoldig skolehverdag med mange motstridende interesser, rettigheter og verdier, og jeg viser til behovet for mer forskning om tematikken i de skandinaviske landene.

Debatten om muslimske kvinner og pigers deltagelse i skole-svømmeundervisning og i svømming i offentlige svømmehaller er en debat, der foregår sideløbende i flere lande og i mange forskjellige debatter med perspektiver og argumenter relatert til migration, integration og nationale værdier. Debatten handler både om, hvad der sker i og uden for skolerne. I denne artikkel vil jeg se på, hvad der sker i skolerne i forhold til kønsopdelt svømmeundervisning og ønsker herom. Jeg præsenterer et udvalg af interessante cases, der er velegnede til at belyse de forskellige perspektiver, som sådanne dispensationer og tilpasningsønsker skaber i skolerne. Udvælgelsen er foretaget blandt de sager, der er kommet til de norske statsadministrationer vedrørende svømmeundervisning og fritagelser på religiøse grunde mellem 2005

Christian Lomsdalen (f. 1985), ph.d-stipendiat ved Universitetet i Bergen. Han er medlem av forskergruppen *Utdanningsrett* og forskergruppen *Forskning og undervisning om kontroversielle tema*.

og 2018. Disse saker vil blive set i lyset af de menneskerettigheds-perspektiver og argumenter, professor Julia har fremført. Köhler-Olsen mod skolens værdier og pædagogisk praksis. Jeg argumenterer for, at et rent menneskerettighedsperspektiv på disse forhold er svært i en mangfoldig skolehverdag med mange modstridende interesser, rettigheter og værdier. Jeg peger på behovet for mere forskning om emnet i de skandinaviske lande.

Innledning

Fra tid til annen dukker det opp saker i norsk presse som angår elever med muslimsk bakgrunn i norsk offentlig skole. Et tema som kommer opp med ujevne mellomrom, er knyttet til den obligatoriske svømmeundervisningen i grunnskolen (Ayoub 2016; Bråten 2017; Dagen 2008; Holøs 2016; Omdal 2015; Ravn 2015; Sørensen 2010; Torsøe 2016; Utdanningsdirektoratet 2015; 2020a). Disse sakene handler om nakenhet og bekledding, og hvorvidt det er problematisk for muslimske jenter å delta i kjønnsblandet svømmeundervisning. Videre er det en diskusjon i media om det er muligheter for, og eventuelt riktig, å tilby kjønnsdelt svømmeundervisning i skolen. Samtidig er det få henvendelser og klager til statsforvalterembetene om manglende fritak og tilpasninger i svømmeundervisningen med bakgrunn i religiøs tro og livssyn. I en gjennomgang av samtlige saker hvor elever eller foresatte har ønsket fritak med bakgrunn i religion, livssyn eller filosofisk overbevisning i perioden 2005–2018, står imidlertid elever og foresatte med muslimsk bakgrunn for majoriteten av klagen (Lomsdalen 2019, s. 57; 2021a, s. 163; 167).

Debatten om muslimske kvinner og jenters deltakelse i skolens svømmeundervisning og i svømming i offentlige svømmehaller foregår parallelt i flere land og begrunnes i perspektiver og argumenter knyttet til migrasjon, integrering og nasjonale verdier. Lektor Brian Arly Jacobsen ved Københavns universitet peker på at et sentralt spørsmål i disse debattene er hvorvidt kjønnsdeling av svømmeundervisning er en form for integrering eller det motsatte, og hvorvidt det fremmer inkludering eller ikke (Jacobsen 2020, s. 117).

I denne artikkelen vil jeg presentere ulike caser som jeg vil se i lys av to ulike forskningsspørsmål. Det første er hva som skjer i møtet mellom religionsfrihet og krav i utdanningen, inkludert barns og foreldres rettigheter. Jeg vil videre se hvordan

fritaksretten fungerer i saker hvor muslimske elevers rett til svømmeundervisning i skolen møter deres og foreldrenes rett til religionsfrihet og oppdragelse i eget livssyn.

Artikkelen vil konsentrere seg om muslimer med kvinnelig bakgrunn. En kan argumentere for at det ville være interessant å se denne problematikken ut fra ulike kjønnsperspektiver. Valget om å begrense artikkelen til kvinnelige elever er tatt med bakgrunn i at det ikke er kommet inn saker til statsforvalterne knyttet til andre kjønns ønsker om tilpasning med bakgrunn i religion, livssyn eller filosofisk overbevisning. Et mer undersøkende metodevalg med kvalitative intervjuer av lærere, elever, foresatte eller livssynssamfunn ville i større grad kunne ha bidratt med slike perspektiver.

Fritaksretten i norsk grunnskole

Fritaksretten i norsk offentlig grunnskole er et juridisk forsøk på å balansere en felles skole for alle elever uavhengig av religiøs eller livssynsmessig bakgrunn, med et obligatorisk religions- og livssynsfag. Fritaksretten er historisk knyttet til skolens kristendomsfag (Andersland 2019, s. 6–7), men gjelder i dag for alle fag og samtlige aktiviteter i skolen (Skeie 2018, s. 47).

Fritaksretten slik den er utformet i dag er et resultat av kritikken Norge mottok i FNs menneskerettighetskomite i 2004, en kritikk som ble forsterket da Norge tre år senere ble dømt i Den europeiske menneskerettighetsdomstolen for det samme forholdet. Domstolen fokuserte særlig på hvor vanskelig det var for de foresatte å be om fritak, at de foresatte ble bedt om å begrunne fritaksønsket og dermed måtte oppgi religiøs tilhørighet, og muligheten for konflikt mellom skole og foreldre som medførte fare for at foreldre ville unngå å kreve rettighetene sine oppfylt. Dette, sammen med en tydelig kristen formålsparagraf og en kristen favorisering i religionsfaget i grunnskolen, medførte domsavsigelsen (Lippe 2018, s. 157–160).

Fritaksparagrafen 2-3a i Opplæringsloven gir foreldre og elever mulighet til fritak fra aktiviteter «som dei ut frå eigen religion eller eige livssyn opplever som utøving av ein annan religion eller tilslutning til eit anna livssyn, eller som dei på same grunnlag opplever som støytande eller krenkjande» (Opplæringslova 1998, §2-3a). Det er viktig å merke seg at fritaksretten har en paradoksal kvalitet: Den er ubegrenset siden den gjelder

for all aktivitet i grunnskolen, samtidig som den er begrenset ved at eleven ikke kan fritas fra opplæring i kunnskapsinnholdet i fagene. Innenfor denne rammen er det mulig for de foresatte å be om fritak fra et undervisningsopplegg som oppleves som problematisk, og at undervisningen derfor må legges opp av læreren på en annen måte. Enten for den gitte eleven, eller for hele klassen. Fritaksretten er en rettighet som kan åpne for fritak fra ulike undervisningsaktiviteter, men hvor eleven må få den samme kunnskapen gjennom et alternativt, men pedagogisk og innholdsmessig likeverdig undervisningsopplegg.

Fritaksretten er begrunnet i de menneskerettslige forpliktelsene som Norge har tatt på seg gjennom ratifiseringer av ulike erklæringer, konvensjoner og tilleggsprotokoller, og regnes derfor som en nødvendig oppfyllelse av menneskerettighetene til både elevene og foreldrene og foresatte (Lippe 2018, s. 146). Skolen og det offentlige er dermed forpliktet til å ivareta elevenes og foreldrenes trosfrihet, samtidig som de skal ivareta elevenes rett til utdanning, samt foreldres rett til å oppdra barna i egen tro eller eget livssyn (Europarådet 1952, artikkel 2; Lippe 2017, s. 88–91; 2019, s. 131). Skolens praksis er på denne måten ikke bare bundet av formålsdokumenter og styringssignaler fra politisk hold, men også av elevenes og de foresattes rettigheter.

Om skolen tar foreldrenes fritaksmelding til følge, må faglærer utarbeide et alternativt opplegg slik at eleven kan nå de samme kompetansemålene som de andre elevene. Hvis skolen velger å avvise fritaksmeldingen, må det gjøres et enkeltvedtak som forklarer bakgrunnen for avgjørelsen. Dette gjøres normalt sett av rektor (Lippe 2018, s. 146). Dersom foreldrene velger å ikke godta avslaget, kan det påklages i tråd med ordinær klagegang for enkeltvedtak. En slik klagegang vil innebære at avslaget først behandles på nytt av skolen og skoleeier. Ved avslag hos skoleeier eller skole kan det klages videre til statsforvalteren (Forvaltningsloven 1967, §28).¹

Som en del av et kompliserende bilde med tanke på fritaksretten og kjønnede fritak med bakgrunn i religion, har den norske skolen en formålsparagraf som sier noe om de verdiene som skal formidles i undervisningen. Formålsparagrafen trekker frem verdier «som respekt for menneskeverdet og naturen, på åndsfridom, nestekjærleik, tilgjeving, likeverd og solidaritet». Videre skal undervisningen «fremje demokrati, likestilling og vitenskapleg tenkjemåte» (Opplæringslova 1998, §1-1). I fritakssakene som befinner seg i grenselandet mellom trosfrihet, kjønn

¹ For en mer detaljert beskrivelse av saksgangen for fritaksønsker og avslag på fritaksønsker, Lomsdalen (2019) s. 2–4.

og foreldrenes rettigheter, blir det en krevende balansegang mellom de ulike verdiene som skal prege skolen.

Bakgrunn

I norsk sammenheng har det har vært noe forskning på svømmeundervisning spesielt og kroppsøvingsfaget generelt i skolen koblet opp mot kjønn. En omfattende undersøkelse utført av førsteamanuensis Anne Torhild Klomsten fra 2013 viser blant annet at omtrent 20 prosent av norske skoler har en eller annen form for kjønnsdelt kroppsøving (Klomsten 2013, s. 67; 2016, s. 64). I undersøkelsen ble alle grunnskolene i Norge forespurt om å delta i en survey om temaet. Her er svømming en aktivitet som trekkes frem spesielt med tanke på kjønnsdeling (Klomsten 2013, s. 73–74). De skolene som praktiserer kjønnsdelt kroppsøving, begrunner dette med fysiske forskjeller, ulike interesser og behov, at guttene er dominerende i undervisningen, og at elevene har sårbare kroppsbilder som må ivaretas (Klomsten 2016, s. 70). Religion og religiøs tilhørighet trekkes ikke frem som begrunnelse i denne sammenheng. Samtidig har andre studier vist at det er flere skoler som har kjønnsdelt undervisning med bakgrunn i religiøs tilpasning (Köhler-Olsen 2014, s. 300). Kroppsøvingslærer Linn Halvorsen gjorde i 2010 en kvalitativ undersøkelse som en del av en masteroppgave som så på muslimske kvinnelige ungdomsskoleelevers perspektiver på svømmeundervisningen i skolen. Hun gjennomførte fire intervjuer som en del av sin masteroppgave. Her ble det trukket frem at informantene oppfattet ulikt om hvorvidt svømmeundervisningen oppleves som problematisk for kvinnelige elever med muslimsk bakgrunn og tilhørighet. Uavhengig av om personen anså seg selv for å ha en sterk eller svak trostillørighet (Halvorsen 2010, s. 48). Informantene i denne undersøkelsen er likevel tydelige på at kjønnsdelt svømming ville være en løsning som sørget for høyere grad av deltakelse fra flere med muslimsk bakgrunn, men informantene mener også at det ville oppfattes som positivt for ikke-muslimske elever (Halvorsen 2010, s. 50). Argumentasjonen fra skolene vi finner hos Klomsten (2016) peker på noe av det samme.

Hvis vi ser på tilsvarende forskning fra Danmark, har det primært sett vært forsket på kjønnsdeling av svømmeundervisning utenfor skolens rammer og bruk av offentlige svømmehaller i Danmark. Hovedsakelig knyttet til utleie til kvinneforenin-

ger og kvinnegrupper. Det har likevel vært noe omtale av svømmeundervisning i skolene, om enn ikke forskning rettet mot denne undervisningen (Jacobsen 2020). Et unntak verdt å nevne er Abildsgårdskolen i Odense. Skolen innførte i 2003 kjønnsdelt svømmeundervisning etter ønske fra foreldre. Dette endte opp med debatt i mediene, og saken nådde det danske Folketinget (Jacobsen 2020, s. 124). En tilsvarende sak er fra da kjønnsdelt svømmeundervisning ble innført Tingbjerg skole i København. Dette skapte reaksjoner, mens blant annet kultur- og fritidsbyråden i København kommune uttalte at dette var særbehandling til fordel for innvandrere (Jacobsen 2020, s. 130). Jacobsen peker videre på at slik kjønnsdeling oppfattes av danske politikere som en svekkelse av integrasjonen og likestillingen, og øker faren for parallellsamfunn (Jacobsen 2020, s. 126).

Tilsvarende fra Sverige finner vi at det er rom for at skolene organiserer kjønnsdelt svømmeundervisning som en tilpasning for elever som har utfordringer med dette ut fra egen religion (Lidgren og Stenlund 2017, s. 25). En ser også at det forekommer at kvinner med muslimsk bakgrunn ikke får deltatt i seksual- eller svømmeundervisning i skolen (Högdin 2007, s. 55). Det er også tidvis et behov for kjønnsdelt svømmeundervisning for å sikre svømmekunnskaper hos voksne innvandrere fra Midtøsten, men her pekes det på kulturelle faktorer i like stor grad som religiøse begrunnelser (Luckhaus 2019, s. 24–25).

I en studie av de juridiske, etiske og menneskerettslige perspektivene på fritaksønsker som involverer religiøst begrunnede ønsker for kjønnsdelt svømmeundervisning, argumenterer professor i rettsvitenskap Julia Köhler-Olsen ved OsloMet for at det vil være nødvendig å sørge for kjønnsdelt svømming der det er aktuelt. Hun begrunner dette i opplæringslovens §8-2 om gruppeinndeling, men sier at det er nødvendig med en pågående problematisering av kjønnsroller, religion og forskjellsbehandling av ulike kjønn hvis slik kjønnsdeling av svømmeundervisningen skal gjennomføres (Köhler-Olsen 2014, s. 317–318).

Det har vært lite empirisk forskning på fritaksretten. Det var noe fokus på temaet da KRL-faget ble evaluert ved årtusenskiftet (Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet 2001), men det var før innføringen av den nåværende fritaksretten i 2005. Et unntak er Marte Holmeide Dalane som gjennomførte en kvalitativ undersøkelse på fritak knyttet til musikkundervisningen, med fire muslimske elever i grunnskolen (Dalane 2014, s. 66). Her finner hun at det også når det kommer til musikk som fen-

omen er blandet hvorvidt slik undervisningen oppleves som problematisk og noe som skaper et behov for fritak og tilpassing for elevgruppen (Dalane 2014, s. 63). Undersøkelsen til Dalane er relevant for denne artikkelen siden den viser hvordan ulike kulturuttrykk møtes i skolen og dermed aktualiserer behovet for kompetanse om fritaksretten og viser behovet for at skolene bruker sitt profesjonelle skjønn for å vurdere situasjoner i ulike perspektiver. Et annet unntak er professor Olav Hovdelien ved OsloMet som undersøkte omfanget av fritak og fant at rektorer i Oslo og Agder hadde lite befatning med fritaksmeldinger. Hovdeliens undersøkelse dekket tidsrommet 2007 og 2008. 57 prosent av rektorene i undersøkelsen opplyste at de aldri hadde fått noen fritaksmeldinger. Det var bare fem prosent som hadde fått over 20 fritaksmeldinger på de fire-fem årene som hadde gått med den nåværende fritaksretten på det tidspunktet (Hovdelien 2011, s. 226–227).

Menneskerettslige perspektiver og kjønn

De menneskerettslige aspektene knyttet til svømmeundervisningen i skolen har vært drøftet ved ulike anledninger. I forbindelse med utarbeidelsen av NOU 2013:1 *Det livssynsåpne samfunn* som ble levert av Stålsett-utvalget i 2013, var det det norske Barneombudet som løftet kvinner og jenters behov for å kunne svømme som det som måtte ivaretas. Utvalget pekte også på at statsforvalterne i Agder og Vestfold hadde uttalt at en ikke kunne fritas fra svømmeundervisning, og at statsforvalteren i Troms hadde uttalt at kjønnsdelt kroppsøving, som hovedorganisering for hele faget, ville være i strid med opplæringsloven. Det ble også understreket fra både utvalget og Barneombudet at det var nødvendig med vide rammer for blant annet bekledning for å sikre barnas rett til svømmeopplæring og at undervisningen i størst mulig grad harmonerte med deres livssyn. Barneombudet var også bekymret for at kjønnsdelt undervisning ville formidle holdninger som generelt er lite ønsket i det norske samfunnet. Stålsett-utvalget pekte også på at kjønnsdelt svømmeundervisning ikke måtte bli en generell løsning på svømmeundervisningen, selv om det kunne bli brukt som tilpassningsmetode noen steder (NOU 2013: 1 *Det livssynsåpne samfunn*, s. 243–244).

Internasjonalt sett er Norge som stat forpliktet etter barne-

konvensjonens artikkel 14.1 til å respektere barns rett til tanke-, samvittighets- og religionsfrihet. Dette forkortes ofte til tros- og livssynsfrihet. Den samme rettigheten gjenfinner vi også i artikkel 18.2 i konvensjonen om sivile og politiske rettigheter som peker på foreldre og vergers frihet til å oppdra sine barn i tråd med egen religiøs og moralsk overbevisning (Forente Nasjoner 1976, art. 18.2). Barnekonvensjonen peker i artikkel 14.2 også på at staten skal respektere de foresattes rettigheter og plikter til å veilede barnet om disse rettighetene og utøvelsen av dem. Likeledes har barnet etter artikkel 28 en rett på utdanning og etter artikkel 2 finnes det et vern mot ulovlig forskjellsbehandling etter kjønn (Barne- og familiedepartementet 1991). Köhler-Olsen peker på at begrepet «ulovlig forskjellsbehandling» er et begrep som dekker tilfeller der like tilfeller behandles ulikt, men også der hvor man behandler ulike saker likt uten å ta hensyn til relevante forskjeller mellom sakene (Köhler-Olsen 2014, s. 291–292).

Når saker knyttet til skolens utforming, gjennomføring og opplæring møter kjønnsperspektiver slik de gjør i spørsmålene om svømmeopplæringen i den offentlige skolen, kommer alle disse tre rettighetene nevnt over i spill: tros- og livssynsfriheten, retten til utdanning og diskrimineringsvernet. Dette er rettigheter som staten er forpliktet til å ha en aktiv rolle i å oppfylle for både elever og foreldre, og der utgangspunktet skal være likeverdig og likebehandlende skolegang og læringsutbytte. Hvis disse rettighetene kommer i konflikt, er staten forpliktet til å gjennomføre en vurdering av de ulike hensynene opp mot hverandre, av de ulike hensynene i menneskerettighetene. Utfallet av vurderingen må sikres slik at man gjennom dette ivaretar vernet mot ulovlig forskjellsbehandling (Köhler-Olsen 2014, s. 291–292).

Gjennom sin vurdering lander Köhler-Olsen på en konklusjon om at skolene bør legge til rette for separat svømmeundervisning for jenter med muslimsk bakgrunn etter ordinær skoletid. Forutsetningen skal være at skolen «fortløpende problematiserer og debatterer slike kjønnsstereotypiske normer for å utfordre den kritiske tenkningen hos elevene» (Köhler-Olsen 2014, s. 317). Denne problematiseringen av foresattes verdier og holdninger kan samtidig komme i konflikt med skolens grunnverdier slik de er gjengitt i formålsparagrafen (Opplæringslova 1998, §1-1) og i overordnet del av læreplanen (Utdanningsdirektoratet 2020b).

Det er verdt å se på om dette er den riktige konklusjonen med utgangspunkt §2-3a slik den er innrettet, både med bakgrunn i at dette bør utløse ekstra søkelys på kjønnsstereotypiske normer og kritikk av disse og at denne undervisningen bør foregå etter skoletid. En bør spørre seg om hvorvidt dette oppfyller fritaksparagrafens krav til likeverdig opplæring. Det kan likevel være lettere å sørge for slik undervisning etter skoletid med tanke på organiseringen av undervisningen, slik at flyttingen av tidspunktet er det som bidrar til at det er gjennomførbart, om en ikke ønsker kjønnsdeling av svømmeundervisningen for alle elevene, ikke har ressursene til at det kan gjennomføres, eller opplever at dette er i strid med §8-2 i samme lov (Opplæringslova 1998). Med tanke på skolens ansvar for undervisningen er det i så fall viktig at svømmeundervisningen etter skoletid gjennomføres i regi av skolen, for å ikke være delvis hjemmeundervisning, selv om skolen og skoleeier kan velge å inngå en avtale om dette (Utdanningsdirektoratet 2013).

Det er verdt å se videre på at Nordrum-utvalget i NOU 2019:13 *Ny Opplæringslov* legger frem et ønske om en strengere formulering av denne paragrafen slik at det må særlig tungtveiende grunner til for at man skal kunne inndele etter kjønn. Utvalget nevner selv for eksempel manglende garderobefasiliteter som en slik grunn som er tungtveiende nok (NOU 2019:23 *Ny Opplæringslov*, s. 291). Dette videreføres i forslaget til ny opplæringslov som kom på høring etter høringsrunden for NOUen (Kunnskapsdepartementet 2021, s. 141). Dette er en annen konklusjon enn hva Köhler-Olsen landet på, men argumentet her er også verdivalget som ligger i å skulle dele opp i kjønnsdelte grupper. Utgangspunktet for de to diskusjonene av rettinger er også annerledes med tanke på det klare juridiske og menneskerettslige perspektivet hos Köhler-Olsen og det mer skolerettede, om enn juridiske, perspektivet hos Nordrum-utvalget. Samtidig støttes Nordrum-utvalgets konklusjon av en dom i Den europeiske menneskerettsdomstolen hvor den sveitsiske stat vant i en sak om obligatorisk kjønnsdelt svømming. Domstolen trakk likevel frem at det at denne obligatoriske kjønnsblandede svømmeundervisningen bare gjaldt for barneskolen, ikke ungdomsskolen, var en del av det utslagsgivende for domsavsigelsen. Derfor er denne saken litt på siden ettersom den gjaldt yngre barn enn i mange av de norske sakene og at det fantes fritaksordninger og/eller kjønnsdeling for elever i ungdomsskolealder. Det ble også trukket frem at intensjonen med

vedtaket var ment som en tiltak mot sosial eksklusjon av minoritetene (Trotter 2018, s. 162–164). Dette ligner argumentasjonen vi har sett hos de ulike norske offentlige utvalgene, en argumentasjon som er relevant sett opp mot det møtet mellom rettigheter som er kjernen i diskusjonen om hvordan vi håndterer møtet mellom kjønn, religion, og utdanning.

Metode

Sakene denne artikkelen bygger på er del av et større datamateriale som omfatter fritaksretten. Det ble hentet inn saksdokumenter fra alle typer henvendelser med tilknytning til fritaksbestemmelsen i Opplæringsloven §2-3a som ble gjort til de 16 ulike statsforvalterembetene i Norge frem til 2018. Gjennom innsynsbegjæringer til alle 16 statsforvalterembetene i Norge i 2018² ble det samlet inn klagesaker og henvendelser fra innføringen av fritaksparagrafen i 2005 og frem til innsamlingstidspunktet. Datamaterialet besto av et variert utvalg av klagesaker, skriftlige spørsmål, pressehenvendelser og svar på spørsmål stilt av statsforvalterembetene til skoler i deres forvaltningsområde. Det ble oversendt til sammen 57 skriftlige saker fra de ulike embetene. Det samlede datamaterialet ble gjenstand for en kvantitativ innholdsanalyse, med kategorisering av dataene etter geografisk opphav, når saken utspilte seg eller ble sendt inn, hvilke institusjoner som var en del av saken, hva slags type sak det dreide seg om, skoleslag, skolefag, utfallet i/av saken, og den religiøse tilhørigheten til innsender (Lomsdalen 2019). I alt var det syv saker som omhandlet svømmeopplæring for elever med muslimsk familiebakgrunn og svømmeopplæring i kroppsøvingsfaget. Denne artikkelen bygger på et utvalg av disse sakene.

Presentasjon av casene

² Innsynsbegjæringen ble sendt inn og behandlet før regionreformen, og det var på det tidspunktet 16 statsforvalterembeter i Norge: Oslo og Akershus, Østfold, Oppland, Hedmark, Buskerud, Telemark, Vestfold, Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal, Trøndelag, Nordland, Troms, og Finnmark.

Av de syv sakene som ble samlet inn i forbindelse med datainnsamlingen er det valgt ut de fire sakene som i størst mulig grad kunne si noe om utfordringene som ligger i skjæringspunktet mellom de ulike menneskerettighetene som er i spill i disse sakene.

Kvinneforeningssaken er fra 2005, og det var statsforvalteren i Buskerud (nå Viken) som behandlet en klage på manglen-

de fritak fra svømmeopplæringen i kroppsøving. Foresatte ba i denne saken om fritak for svømming i kroppsøving på grunn av egen tro. De foresatte fremholdt at kjønnsblandet svømming er i strid med islam. Fritaksønsket ble avvist med begrunnelse i svømmeundervisningens plass i kroppsøvingsfagets læreplan. Fritaksønsket er begrunnet i at de foresatte oppfatter det som galt ifølge islam å ha kjønnsblandet svømmeundervisning. Skolen peker på tidligere forslag til løsninger, blant annet mulighet for separat dusjing fra de andre jentene og tightsbruk i svømmingen. Skolen ber om forslag fra de foresatte for å kunne tilpasse enda mer innenfor de rammene de har. De foresatte henter inn dokumentasjon fra Den tyrkiske kvinneforeningen i Drammen på at eleven vil motta svømmeundervisning i regi av foreningen. Skolen opprettholder avslaget sitt og oversender det til statsforvalterembetet som avviser de foresattes sak med bakgrunn i begrensningene i fritaksretten og at man ikke kan ha delvis hjemmeundervisning.

Lærerkjønnsaken er fra 2014 og er et spørsmål fra en skole til statsforvalteren i Vestfold om hvordan de skal håndtere en sak knyttet til fritak og tilpasning for en muslimsk elev i svømmeundervisningen. Bakgrunn for spørsmålet er at en elev ikke ønsker å delta i svømmeundervisningen på skolen av religiøse årsaker, med bakgrunn i at læreren er mann. Det bør nevnes at skolen allerede har innført kjønnsdelte grupper og at eleven har mulighet til å skifte og dusje separat fra andre elever. Skolen fremholder også at eleven har mulighet til å bruke burkini om ønskelig. Skolen er veldig usikre på om det å skulle bytte ut læreren med denne begrunnelsen er noe de kan og bør gjøre. Skolen problematiserer selv at dette vil gi utfordringer med tanke på personalet og timeplanen, og at det kan bli en økende fore-spørrel etter dette. Den andre problemstillingen som denne henvendelsen skaper for skolen er hvordan en gjør det med vurdering om eleven fritas fra kompetansemålene om svømming. Med tanke på muligheter for å gjennomføre undervisvurdering, halvårsvurdering og sluttvurdering. Som et svar på denne saken opplyser statsforvalteren at opplæringsloven med tilhørende forskrifter ikke er et hinder for at læreren kan byttes ut, men at hens rettigheter etter arbeidsmiljøloven potensielt kan bli brutt av en slik endring. Det opplyses videre fra statsforvalteren at man ikke får undervisvurdering for læring som ikke blir gitt, og at det er opp til læreren hvorvidt vedkommende kan stå inne for å sette karakter på eleven i faget. Slik statsforvalteren

ser det, er det likevel ikke mulighet for å få fritak fra svømming i kroppsøving med henvisning til læreplanen og §2-3a. Selv om det ikke ble trukket frem hjemmeundervisning eller delvis hjemmeundervisning fra skolens side, opplyser statsforvalteren at kommunen ikke er forpliktet til å godta løsninger der elevene får noe opplæring hjemme og noe på skolen, jf. Utdanningsdirektoratet (2013). Fylkesmannen fremhever også nødvendigheten av et godt psykososialt miljø i tråd med kapittel 9A i opplæringsloven (Opplæringslova 1998) og forskriftens kapittel 20 om et godt samarbeid mellom hjem og skole (Kunnskapsdepartementet 2006).

Kroppsøvingssaken er fra 2015 og fra statsforvalteren i Agder. Den skiller seg noe fra de andre sakene ved at den problematiserer hele kroppsøvingsfaget, og ikke bare svømmeundervisningen. Den er likevel tatt med ut fra de totale problemstillingene som det pekes på i saken. Skolen det er snakk om ber om hjelp fra statsforvalteren vedrørende tilrettelegging i kroppsøvingsfaget for en elev med muslimsk bakgrunn. Utfordringen er at eleven krever kjønnsdelt kroppsøving. I tillegg oppgir eleven at hun ut fra en religiøs begrunnelse ikke kan bruke bukser eller dusje med de andre elevene. Skolen viser til at det ikke er noe problem å tilpasse dusjsituasjonen, men er usikre på hvor mye tilpasning de må og kan gjøre for denne eleven. Skolen ønsker å lage kjøreregler som både ivaretar plikter og rettigheter for eleven og hjemmet, og de pliktene som skolen har i sammenhengen. Skolen viser også til at eleven har ytret at dette er noe hun bestemmer selv og at hun kommer til å gjennomføre det hun mener er riktig uansett. I sitt svar formidler statsforvalteren at §2-3a ikke åpner for fritak fra hele faget, men at det skal tilpasses innenfor dette. Statsforvalteren opplyser videre at det er vanskelig å gi noen konkrete råd siden slike tilpasninger er individuelle, og at de må se på læreplanen sammen med eleven og undersøke hvordan de enkelte elementene kan tilpasses nok til at eleven kan nå kunnskapsmålene i læreplanen. Statsforvalteren ser ikke ut til å problematisere at det er snakk om en elev på syvende trinn, altså under grensen på 15 år som skisseres i fritaksretten, og trekker heller ikke inn de foresatte i de rådene som gis. En kan likevel argumentere med at dette er i tråd med §§31–33 i barneloven (Barnelova 1981) som sier at barn skal få økende grad av selvbestemmelse og uttalelsesrett om egne forhold i tråd med alder og modenhet. Fritaksparagrafens 15-årsgrense er derfor i seg selv ikke uproblematisk, noe som denne

saken kan vise i praksis.

Foreldreinitiativsaken er fra 2016 og statsforvalteren i Oslo og Akershus og er en klage hvor foreldre til flere elever ønsker at døtrene skal få fritak fra svømming i kjønnsblandede grupper fordi dette krasjer med deres tro og religiøse overbevisning. Foresatte informerer også om at de har leid den lokale svømmehallen i perioder slik at det er mulig å drive privat svømmeopplæring der uten kjønnsblandede grupper. Foresatte ønsker at elevene skal få kroppsøving istedenfor svømmeundervisning i de timene resten av klassen har svømmeundervisning. Kommunen opprettholder skolens avslag på fritak og peker i sitt svar på at svømmeundervisning er et konkret kompetansemål for kroppsvøving og at hensynet til en elev ikke bør utløse en plikt for skolene til å innføre kjønnsdelt svømming for alle. Kommunen oversender saken til klagebehandling hos statsforvalteren i tråd med rutine for klagebehandling av enkeltvedtak, og statsforvalteren opprettholder avslaget. Statsforvalteren kommenterer ikke skolens vurdering av om de må sette opp kjønnsdelt svømming eller foresattes ønske om delvis hjemmeundervisning.

Selv om sakene er ulike, er det mer som forener dem enn som skiller dem. En peker på mange måter på de samme virkemidlene og løsningene, og til dels også ønskene for hva som skal til for å få dette til å gå i orden. I alle sakene finnes en gjennomgående tone om at det er viktig for alle parter at elevene lærer å svømme. Dette innebærer at det ikke er her uenigheten ligger og at man er enige i formålet som skal dekkes av undervisningen. Uenigheten går på hvorvidt undervisningen skal og må organiseres innenfor skolens rammer, og hvilken rett de foresatte har til å styre skolens pedagogiske, didaktiske og praktiske valg. Dette minner således om situasjonen som beskrives i Lomsdalen (2021b).

Svømmeundervisningen som en utfordring for muslimske jenter

Skolens svømmeundervisning er på mange måter en selvfølgelig del av den norske skolen og gir barn og unge ferdigheter som det er forventet at man skal ha i det norske samfunnet. Dette har nok en sammenheng med den tradisjonelle norske tilknytningen til arbeid på hav, sjø, og elver. Samtidig ser vi en lavere grad av svømmeopplæring hos immigranter til Norge (Bråten 2017;

Øvrebø, Skumsvoll og Paulsen 2021).

På tross av at svømming er inkludert kroppsøvfaget så tydelig som det er, viser forskningen som Klomsten (2013; 2016) har gjort, at det ikke er uproblematisk for skolen at denne undervisningen gjennomføres i kjønnsblandede grupper. I hennes forskning trekkes det frem en rekke grunner for hvorfor skoler praktiserer kjønnsdelt svømmeundervisning. Skolene peker i stor grad på utfordringer knyttet til selvbilde, kroppsbilde, kjønnsroller og det å kunne ta plass som utfordringer for særlig ungdomsskoleelever. Dette mener skolene det er viktig å gjøre noe med for at de skal kunne gi god nok og tilpasset svømmeundervisning til elevene.

Årsakene som Klomsten skisserer er nok likevel å regne for å være mer allmenne enn religiøst betingede grunner til å ønske kjønnsdelt svømmeundervisning i skolen. Med bakgrunn i oppmerksomheten som gis til dette saksfeltet og den temperaturen debatter omkring fenomenet fort kan få, kunne en tenke seg at det var snakk om flere saker enn det er snakk om. Selv om en tar høyde for at det både er flere saker som blir drøftet muntlig og at det er saker som ikke har kommet med i datainnsamlingen, er det likevel et fåtall saker som har kommet inn som dreier seg om at noen ønsker kjønnsdelt svømming i skolen og ikke har fått det.

Det er verdt å spørre seg i denne sammenhengen om problemet angår noen veldig få, eller om det er mange elever som holdes utenfor skolens svømmeundervisning. Det bør undersøkes hvor mange skoler som klarer å tilrettelegge på en god måte for disse elevene allerede, og hvor godt utbredt kjennskap til fritaksretten er i skole og samfunn. Det er dessverre vanskelig å vite noe om årsakene til det lave tallet, og alle de overnevnte årsakene kan fungere på samme tid og uavhengig av hverandre. Her kan det også være geografiske forskjeller, som vil kunne variere over tid.

Med utgangspunkt i det begrensede datamaterialet er det likevel interessant å se på endringer over tid. Det er relativt mange likhetstrekk mellom sakene, men vi ser at i **Kvinneforenings-saken** trekkes det frem at eleven har mulighet til å bruke tights som badetøy. Over tid endres dette til at elevene har mulighet til å bruke burkini som badetøy. Selv om det nok ville vært vanskelig for skolen å skulle nekte dette badetøyet, er det interessant å se den åpningen eller kunnskapsøkningen som skjer med

tanke på badetøyet. Det er likevel vanskelig å si om dette skyldes en reell endring eller bare gjenspeiler tilfeldigheter i formuleringer i de ulike saksdokumentene.

Kvinneforeningssaken og Foreldreinitiativsaken har visse likhetstrekk i sakskomplekset med tanke på at det i begge sakene argumenteres med at de foresatte har sikret svømmeopplæring utenfor skoletid. Dette skjer riktignok på forskjellig måte: i Kvinneforeningssaken er det foreningen, og i Foreldreinitiativsaken er det familien selv som skal sørge for opplæringen. Det kan likevel vise seg at det å leie en svømmehall slik det vises til i sistnevnte sak også er i regi av en relevant organisasjon og at sakene er enda likere. Disse to sakene skiller seg også tydelig ut fordi det er snakk om saker hvor foreldrestemmen mer direkte kommer til orde enn i de andre sakene som i større grad fortolkes gjennom saksbehandling i offentlige etater. I begge sakene argumenteres det veldig tydelig med at det er problematisk med kjønnsblandet svømmeundervisning på grunn av de religiøse kravene som settes til de troende slik de ser det. Dette viser skolen i Kvinneforeningssaken en tydelig forståelse for i sin argumentasjon når de mener at de er klar over hva Koranen sier. Det er selvfølgelig et spørsmål om skolen og kommunen har teologisk eller religionsvitenskapelig kompetanse til å kunne vurdere dette, men det viser at skolen er på tilbudssiden med tanke på tilpasning innenfor de rammene de opplever at de har. Et skille mellom Kvinneforeningssaken og Foreldreinitiativsaken er at i førstnevnte sak etterspør skolen tilpasningsmuligheter fra foreldrene, mens det i Foreldreinitiativsaken foreligger et tydelig løsningsforslag fra de foresatte, ved å gi eleven kroppsøving med den andre halvparten av klassen som har vanlig kroppsøving i den aktuelle perioden. En slik tilpasning ville innebære at skolen aksepterte delvis hjemmeundervisning, noe som ville kunne være vanskelig for skolen å gå med på. Det blir med andre ord ingen reell forskjell på dette punktet. Det er likevel en interessant forskjell i fremgangsmåte fra foreldrenes side.

Da er det mer interessant å se på Lærerkjønnsaken og igjen på Foreldreinitiativsaken. I førstnevnte sak er det gode tilpasninger allerede og skolen har innført kjønnsdelt svømmeundervisning, men dette er likevel ikke nok. Læreren er mann, og skolen ber om råd med tanke på hva de skal gjøre. Dette er noe som en kjenner igjen fra andre saker, og et bytte av lærer etter familiens ønske på dette grunnlaget ville nok i mange tilfeller brutt

med den ansatte lærerens vern mot diskriminering (Lomsdalen 2021b). I Foreldreinitiativsaken peker skolen selv på at de ikke har kvinnelig lærer, men ser ikke ut til å drøfte om det ville være riktig av dem å endre lærer for en skoleklasse på bakgrunn av et slikt ønske.

Kjønn, kropp, og religion – en vanskelig kombinasjon?

Møtet mellom religion, kjønn og kropp er et møte mellom tematikker som raskt blir komplisert, og som kompliseres ytterligere av at disse temaene henger sammen med patriarkalske maktstrukturer og tradisjoner som i en del tilfeller er dypt integrert i religiøse forestillinger (Bøe 2019, s. 57; 109–110; Sky 2007, s. 7). Her er det likevel stor grad av variasjon både innad i og mellom ulike religiøse grupper. Jenny Berglund finner for eksempel at ungdommer som i høy grad identifiserer seg som religiøse, enten det er muslimsk eller kristen tilknytning, tilbringer mindre tid med det motsatte kjønn enn den gjennomsnittlige ungdommen i Sverige (Berglund 2017, s. 527). Dette kompliseres ytterligere av at det er vanskelig å begrunne at det er en ens egen forståelse av kjønn, kjønnsroller og kropp som er den rette. Dette har variert både ut fra tid og sted, men også med utgangspunkt i hvilken lærd, lærer, guru, eller autoritet en har fulgt innenfor egen religiøs retning, i hvor stor grad en har fulgt dette, personlige preferanser, graden av sosial kontroll, og mange andre faktorer. Det kan på mange måter sies å være en flytende størrelse (Endsjø 2009, s. 17; 204–205; Sky 2007, s. 10–12). Marianne Hafnor Bøe trekker frem de egalitære røttene til islamsk tradisjon (Bøe 2019, s. 57). Samtidig er det den patriarkalske forestillingen om islam som ofte blir trukket frem og som tidvis har dominert. Dette vil man nok gjenfinne hos en del familier med en tradisjonstro religiøs tilhørighet. Utvalget som utformet utgangspunktet for en ny barnelov, trakk frem noen av problemstillingene:

[...] erfarer [mange barn] at det stadig mer individualiserte og rettighetsorienterte samfunnet kan kollidere med mer tradisjonelle kulturers vektlegging av fellesskap og hensynet til familie, slekt, ære og religiøse tradisjoner. Mange barn og unge opplever at de

balanserer ulike forventninger og tar vare på «det beste fra to verdener». (NOU 2020: 14 Ny barnelov. Til barnets beste, s. 45)

Dette er en problemstilling som ikke blir mindre av at det er knyttet ikke-religiøse forventninger til kjønn, kjønnsroller, og sosial omgang mellom kjønnene som er kulturelt betinget. I tillegg kommer de menneskerettslige aspektene som Julia Köhler-Olsen trekker frem hvor hun peker på at svømmeundervisningen på mange måter involverer flere samtidige, og til dels motstridende, menneskerettigheter som peker i ulike retninger. Barnet har en selvstendig livssynsfrihet som individer, på linje med sine foreldre, samtidig som foreldrene har rett og plikt til å gi veiledning og opplæring i de verdiene, det livssynet og den overbevisningen de som foresatte har. Dette kommer i tillegg til forbudet mot forskjellsbehandling med grunnlag i kjønn. Dette skaper et komplisert, og tidvis kontroversielt, møtepunkt i skolen, et møtepunkt som til dels samles i og rundt §2-3a i opplæringsloven (Opplæringslova 1998).

Tidligere har jeg i hovedsak vist til tre ulike perspektiver fra henholdsvis Stålsett-utvalget (NOU 2013: 1 *Det livssynsåpne samfunn*), Nordrum-utvalget (NOU 2019: 23 *Ny Opplæringslov*), og Köhler-Olsens menneskerettslige utlegning over temaet. De bringer forskjellige perspektiver til torgs og vektlegger til dels forskjellige aspekter i sine vurderinger. En kan også vurdere om forskjellene kan forklares med utvikling fra mer toleranse for kjønnsdelt svømmeundervisning i den tidligste vurderingen fra Stålsett-utvalget til Nordrum-utvalgets relativt strenge perspektiv som det nyeste bidraget av de tre. Det er nok likevel mer sannsynlig at det er utgangspunktet for de ulike perspektivene som har skapt denne forskjellen og ikke en generell samfunnsutvikling.

Det er verdt å se på Köhler-Olsens forslag om å gjennomføre en kjønnsdelt svømmeundervisning etter skoletid for de som har behov for dette. Dette er begrunnet i at elevene har behov for og krav på denne undervisningen, og at om de ikke fikk den, så ville det kunne innebære en ulovlig forskjellsbehandling. Det er religiøst problematisk for disse elevene å være med, og om skolen skulle stå hardt på kravet om deltakelse i kjønnsblandet svømmeundervisning, ville det kunne innebære at elevene det gjelder uteble fra undervisningen³ og dermed ikke fikk oppfylt sin rett til utdanning. Likevel er det verdt å se på om konklusjonene om kjønnsdelt svømmeundervisning etter skoletid er i tråd

med bestemmelsene i §2-3a. Paragrafen setter krav om at den skal legge til rette for tilpasset opplæring og sikre retten til likeverdig opplæring. Ved siden av dette ligger det krav i §§9A-2-3 om at alle har rett på et trygt og godt skolemiljø, og at skolen skal ha nulltoleranse for blant annet diskriminering (Opplæringslova 1998). Ved å legge svømmeundervisningen for disse elevene etter skoletid skapes det en situasjon hvor elevene det gjelder får oppfylt sin rett til svømmeundervisning, samtidig som det potensielt skapes en stigmatiserende situasjon hvor en trekkes ut av fellesskapet for å få undervisningen på kveldstid. Resten av klassen samles for bademoro og det sosiale fellesskapet innenfor den ordinære skoletiden, og fraværet kan derfor bli svært synlig. Du mister fellesskapet og du kan ikke være der hvor det skjer noe i fellesskap (Hølland 2021, s. 40). Dette problematiseres også av Köhler-Olsen (Köhler-Olsen 2014, s. 300). Det er videre et spørsmål om hvordan en håndterer eleven eller elevene i det tidsrommet det gjelder, for å sikre en god gjennomføring av opplegget. I **Foreldreinitiativsak** foreslår far at dette kan håndteres gjennom at elevene får kroppsøving med den andre gruppen som ikke svømmer isteden. Men det at eleven flyttes over til en annen gruppe blir også veldig synlig for eleven det gjelder og for de andre elevene. Det er med andre ord også et spørsmål om dette er et brudd på prinsippet om likeverdig opplæring for elevene som tas ut av den ordinære svømmeundervisningen for å ha undervisning på et annet tidspunkt. Blant annet peker Frantzen-utvalget på at barn har rett til å få oppfylt sine rettigheter uten diskriminering av noe slag (NOU 2020: 14 Ny barnelov. Til barnets beste, s. 63) Det er potensielt en større utfordring for Nordrum-utvalget som lander på at det er nødvendig med streng tolkning på dette punktet og at det må foreligge svært tungtveiende grunner for å kunne dele opp undervisningsgruppene med utgangspunkt i kjønn.

Selv om det kan argumenteres for at det å ta eleven ut av fellesskapet blir veldig synlig, finnes det nok en del steder i landet hvor et slikt tilbud ville være mulig å gjennomføre på en relativt god måte, ved at det var flere som var i samme situasjon. Utfordringen blir større på steder der det er snakk om få elever. Fra drøftingen av **Kvinneforeningssaken** og **Foreldreinitiativsak** kjenner vi problemstillingene rundt delvis privat hjemmeundervisning. Samtidig som dette ikke anbefales og skole og kommune ikke har noen plikt til å inngå slike avtaler selv om de foresatte ønsker det, finnes det åpninger for å inngå slike avta-

3 Her diskuterer jeg ikke hvorvidt det ville vært elevinitiert eller foreldreinitiert fravær. Det er en annen og mer omfattende diskusjon.

ler (Utdanningsdirektoratet 2013). Forslaget til Köhler-Olsen kan nok på mindre steder innebære at en istedenfor å ha det i skolens regi ender opp med å utkontraktere oppgaven til foreldrene. Dette kan også være en hvilepute for lærere og skoler, og vi ser av undersøkelser at enkelte mener at læreplanens mål for svømmeundervisningen er for ambisiøs (Øvrebø, Skumsvoll og Paulsen 2021). En slik løsning kan også være problematisk ut fra prinsippet om gratis undervisning. Bassengtilgang vil de fleste steder har en økonomisk side, særlig hvis foreldrene selv ikke er svømmekyndige. Hvis ikke foreldrene kan svømme selv og må hente inn undervisere utenfra, vil dette kunne innebære økonomiske utgifter som strider med gratisprinsippet.

Hvis vi ser bort fra problematikk knyttet til at det kan være hensiktsmessig for kommunene å inngå avtaler om delvis privat hjemmeundervisning, så er det en problemstilling i disse sakene knyttet til lærerens kjønn. Denne problemstillingen har vært luftet i noen av sakene, men også i tilknytning til andre undervisningstema i skolen (Lomsdalen 2021b). En ser at det kan oppleves nødvendig at også læreren er av samme kjønn som elevene i undervisningen. Her problematiserer skolen om de kan gjøre nettopp en slik endring av lærer. Med tanke på skolens plikt til å ivareta lærernes rettigheter som arbeidstakere, er jeg skeptisk til lærerbytte. Om det settes opp egne kjønnsdelte kveldsgrupper i svømmeundervisning, blir spørsmålet annerledes, siden dette ikke innebærer at læreren byttes ut. Samtidig kan det innebære et press på de kvinnelige kroppsøvingslærerne med svømmekompetanse om å ta disse gruppene, selv om det blir arbeid utenfor den arbeidstiden disse lærerne vanligvis har. Det kan også være en port til å argumentere for endring av lærere på dette grunnlaget for andre tilfeller også, noe som på mange måter ville være uheldig. Det er også et spørsmål hvilken betydning dette ville ha for skolens formidling av norske likestillingsidealer (Köhler-Olsen 2014, s. 293).

Som jeg har vist tidligere tyder Klomsten (2016) sine funn på at skolene som velger kjønnsdelt svømmeundervisning gjør det av andre årsaker enn religiøse. De anser at dette fungerer bedre for elevene. Dette problematiseres indirekte av perspektivene fra både Köhler-Olsen og Nordrum-utvalget, med utgangspunkt i problemet slike tiltak skaper med tanke formidling av skolens verdier om likestilling og forskjell mellom kjønnene. Det er verdt å spørre seg om det ikke er slik at resten av skolen generelt, men kroppsøvingsfaget spesielt, sikrer formid-

lingene av verdiene skolen er ment å skulle formidle selv uten at dette skjer i svømmeundervisningen. Med tanke på verdiene skolen ønsker å formidle rundt kjønn, kjønnsroller, likestilling og kropp. Det ville i så fall vært et standpunkt som svarte ut noen av problemstillingene som reises av Nordrum-utvalget og Köhler-Olsen, og som til dels ivaretar perspektivene fremmet av Stålsett-utvalget. Det er likevel ikke gitt at det er riktig konklusjon.

Noen avsluttende refleksjoner

Det er behov for mer kunnskap om temaene som undersøkes i denne artikkelen. Det gjelder uansett om man ønsker å vite mer om bruken av fritaksretten i denne sammenhengen, om hvordan kjønnsdeling av svømmeundervisningen fungerer i skolen i de tre skandinaviske landene, eller om man vil vite mer om hvordan både fritaksrett og kjønnsdeling eventuelt påvirker undervisningen. Det er også interessant å se videre på hvordan de menneskerettslige perspektivene drøftes og håndteres ute i skolene og hos skoleeier, og hvordan kjønnsdeling av undervisningen, både generelt og på religiøst grunnlag, påvirker elevene. Dette gjelder ikke bare den konkrete svømmeundervisningen, men også spørsmål om kjønnsroller og likestilling slik både Nordrum-utvalget og Köhler-Olsen problematiserer i sine utlegninger om tematikken. Det kan videre være aktuelt å se hvordan elever, foresatte og befolkningen generelt stiller seg til kjønnsdelt svømmeundervisning, og om dette er noe som oppfattes som ønskelig av flere enn de som kunne ønske det ut fra en religiøs begrunnelse. Det er ikke gitt at en religiøs eller livssynsbasert begrunnelse er den mest tilstedeværende begrunnelsen for hvorfor noen ønsker kjønnsdeling av undervisningen, slik Klomsten peker på i sine funn. Dette kan muligens ha noe å si for hvordan man i fremtiden skal legge opp denne undervisning på en best mulig måte for flest mulig elever. Det er likevel ikke gitt at det vil forandre på dagens praksis.

Det er like fullt et udekket behov for forskning på hvordan avslag som i **Kvinneforeningssaken** og **Foreldreinitiativsaken** preger elevene og de foresatte i ettertid. Det gjelder enten de bøyde seg for skolens bestemmelser eller de holdt eleven hjemme eller på annen måte sørget for å holde barna utenfor svømmeundervisningen i de øktene det gjaldt. Slik forskning er ikke

uproblematisk med tanke på forskningsetiske perspektiver, men vil nok kunne være gjennomførbar i en kvalitativ undersøkelse.

Ellers er det interessant å se at det som foreligger som Köhler-Olsens forslag, om å legge kjønnsdelt svømmeundervisning for de som har behov for det etter skoletid, men i skolens regi, ikke dukker opp som en løsning eller tilpasning i noen saker. Med mitt utgangspunkt i skolen opplever jeg ikke det som uventet, men det kunne gitt en løsning på møtet mellom de praktiske og prinsipielle utfordringene som sakene gir. Dette ville også løst problemstillingen knyttet til den delvise hjemmeundervisningen som noen av de foresatte ønsker å ha på dette feltet. Samtidig, om skolene skulle velge å gå inn for en slik løsning, er det viktig at dette opprettes som tilbud for både gutter og jenter. Selv om sakene som dukker opp i media og i dette saksfeltet ser ut til å bare handle om jentene, er det nok ikke en utfordring begrenset til ett kjønn. Det løser likevel ikke en del av utfordringene knyttet til inkludering, tilpasset opplæring, og retten til et trygt skolemiljø. Det er også et spørsmål om det er i tråd med fritaksretten.

Videre er det en utfordring i å bruke saksdokumentene fra klagesaker til statsforvalteren som utgangspunkt for å se på disse problemstillingene, fordi en i liten grad har innsikt i om de tiltakene skolen gjør eller ønsker å gjøre har en effekt for de det gjelder og for klassene deres. Det er heller ingen opplysning om hvilken undervisning en ender opp med, eller hvordan det påvirker disse jentenes tilhørighet i klasserommet. Det gjør det vanskelig å vurdere de pedagogiske, didaktiske, og menneskerettslige følgene av fritaksretten spesielt og undervisningspraksis på området generelt.

Abstract

The debate about Muslim women and girls' participation in school swimming lessons and in swimming in public swimming pools is a debate that takes place in parallel in several countries and in many different debates with perspectives and arguments related to migration, integration, and national values. The debate is about both what happens inside and outside the schools. In this article, I will look at what is happening in schools in relation to gender-segregated swimming lessons and wishes about this. I present a selection of interesting cases that are well suited

to illuminate the different perspectives that such exemptions and adaptation wishes create in schools. The selection is made from among the cases that have come to the Norwegian state administrative offices regarding swimming lessons and exemptions on religious grounds between 2005 and 2018. These cases will be seen in the light of the human rights perspectives and arguments put forward by Professor Julia Köhler-Olsen against the school's values and educational practices. I argue that a purely human rights perspective on these matters is difficult in a diverse everyday school life with many conflicting interests, rights, and values. I point to the need for more research on the subject in the Scandinavian countries.

Referanser

- Andersland, Inge. 2019. *Religion Education, Religious and National Identity, and the Purpose of Education : An Idea Analysis of Two Debates Concerning RE in the Norwegian Storting*. Doktoravhandling, MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn.
- Ayoub, Laial Janet. 2016. Burkini i badetimen er et inkluderende tiltak. Flere burde gjøre som Finnsnes barneskole. *Aftenposten*, <https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/4Eny6/burkini-i-badetimen-er-et-inkluderende-tiltak-flere-burde-gjoere-som-f>.
- Barne- og familiedepartementet. 1991. *FNs konvensjon om barnets rettigheter : vedtatt av de Forente Nasjoner den 20. november 1989, ratifisert av Norge den 8. januar 1991*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Berglund, Jenny. 2017. "Secular normativity and the religification of Muslims in Swedish public schooling." *Oxford Review of Education* no. 43 (5):524-535. doi: 10.1080/03054985.2017.1352349.
- Bråten, Roy Tommy. 2017. - Å lære elevene å svømme trumfer alt. *Adresseavisen*, <https://www.adressa.no/pluss/nyheter/2017/08/30/%C3%85-1%C3%A6re-elevne-%C3%A5-sv%C3%B8mme-trumfer-alt-15228115.ece>.
- Bøe, Marianne. 2019. *Feminisme i islam*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dagen. 2008. Rødgrønn strid om muslim-svømming. *Dagen*, <https://www.dagen.no/nyheter/rodgronn-strid-om-muslim-svomming/>.
- Dalane, Marte Holmeide. 2014. *Mer eller mindre haram? Unge, norske muslimers forhold til musikk og musikkundervisningen i skolen*. Masteroppgave, MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn.
- Endsjø, Dag Øistein. 2009. *Sex og religion : fra jomfruball til hellig homosex*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Europarådet. *Protocol 1 to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms* 1952. Available from <https://lovdata.no/>

- lov/1999-05-21-30/emke/p1/a2. Forente Nasjoner. *Konvensjon og sivile og politiske rettigheter*. Forente Nasjoner 1976. Available from <https://www.fn.no/om-fn/avtaler/menneskerettigheter/konvensjon-om-sivile-og-politiske-rettigheter>.
- Halvorsen, Linn. 2010. *Muslimske jenter og svømmeundervisning i skolen*. Masteroppgave, Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Pedagogisk institutt, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, NTNU.
- Holøs, Lise-Kari. 2016. Muslimske foreldre krever at døtrene deres ikke skal ha svømmeundervisning sammen med guttene. *Smaalenenes Avis*, <https://www.smaalenene.no/lokale-nyheter/mysen/islam/muslimske-foreldre-krrever-at-dotrene-deres-ikke-skal-ha-svømmeundervisning-sammen-med-guttene/s/5-38-225733>.
- Hovdelien, Olav. 2011. *Den multikulturelle skolen - hva mener rektorene? Grunnskolerektorer, skolens verdiforankring og religions- og livssynsundervisningen*. Doktoravhandling, Universitetet i Agder.
- Högdin, Sara. 2007. *Utbildning på (o)lika villkor – om kön och etnisk bakgrund i grundskolan*. Doktoravhandling, Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Hølland, Silje. 2021. *Inkludering og tilpasset opplæring : til alle elevers beste*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Jacobsen, Brian Arly. 2020. “Debatten om kønsopdelt svømning. Lokalpolitiske tendenser af et globalt fænomen.” I *Religion i en globaliseret verden*, Red av Margit Warburg and Annika Hvithamar. Høbjerg: Forlaget Univers.
- Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet. 2001. Evaluering av faget Kristendoms-kunnskap med religions- og livssynsorientering St.meld. 32. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-32-2000-2001-/id194525/>.
- Klomsten, Anne Torhild. 2013. “Hvordan organiseres kroppsøvingfaget i norske skoler: Kjønnsblandet eller kjønnsdelt?” *FOU i praksis* no. 7 (3):59–82.
- Klomsten, Anne Torhild. 2016. “Begrunnelser for å praktisere kjønnsdelt kroppsøving i norsk skole.” *Nordisk tidsskrift for utdanning og praksis* no. 10 (1):63–84.
- Kunnskapsdepartementet. 2006. Forskrift til opplæringslova. FOR-2006-06-23-724. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2006-06-23-724>.
- Kunnskapsdepartementet. 2021. Høring Forslag til ny opplæringslov og endringer i friskolelova. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-opplæringslov/id2868810/>.
- Köhler-Olsen, Julia. 2014. “Svømmeundervisning i den offentlige skolen: jenters rett til utdanning og rett til ikke-diskriminering i menneskerettslig belysning.” I *Like rettigheter - ulike liv : rettslig kompleksitet i kvinne-, barne- og innvandrerperspektiv*, Red av Anne Hellum and Julia Köhler-Olsen, 291–318. Oslo: Gyldendal juridisk.
- Lidgren, William, and Joel Stenlund. 2017. *Idrott och hälsa - pojkarernas eller flickornas arena? : Nyanlända elevers uppfattningar om genus och jämställdhet i ämnet Idrott och hälsa*.
- Lippe, Marie von der. 2017. “Fritak for hvem og for hva?” I *Religion i skolen : didaktiske perspektiver på religions- og livssynsfaget*, Red av Marie von der Lippe and Sissel Undheim. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lippe, Marie von der. 2018. “The right to be Exempted.” I *Religion, law, and justice* Red av Håkan Rydving and Stefan Olsson. Oslo: Novus Forlag.
- Lippe, Marie von der. 2019. “‘It’s complicated’.” Et historisk blikk på forholdet mellom religionsvitenskap og religions- og livssynsfagene i norsk skole.” *Chaos - Skandinavisk tidsskrift for religionshistoriske studier* no. 70 (2):121–142.
- Lomsdalen, Christian. 2019. *Den besværlige fritaksretten. Om klagesaker og henvendelser gjort til fylkesmannsembetene knyttet til Opplæringsloven §2-3a*. Master, Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, Universitet i Bergen, Bergen.
- Lomsdalen, Christian. 2021a. “Fritak og religiøse spenninger i skolen.” *Prismet* no. 72 (2):153-170. doi: 10.5617/pri.8884.
- Lomsdalen, Christian. 2021b. “Motstridende rettigheter i klasserommet og fordommer mot enkeltgrupper.” I *Fordommer i skolen. Gruppekonstruksjoner, utenforskap og inkludering*, Red av Marie Steine von der Lippe, 276–294. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lov om barn og foreldre. 1981. LOV-1981-04-08-7. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-04-08-7>.
- Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker. 1967. LOV-1967-02-10. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1967-02-10>.
- Lov om grunnskolen og den vidaregående opplæringa. 1998. LOV-1998-07-17-61. <https://lovdata.no/dokument/NL/>

- lov/1998-07-17-61.
- Luckhaus, Jamie Linnea. 2019. "Learning to swim is like learning Swedish": A Grounded Theory study of immigrant swim teacher's conceptualization of swimming ability and their strategies used for newly immigrated families. Master thesis, Social Medicine and Global Health, Lund University, Lund University Libraries.
- NOU 2013: 1 Det livssyns åpne samfunn. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2013-1/id711212/>.
- NOU 2019: 23 Ny Opplæringslov. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2019-23/id2682434/>.
- NOU 2020: 14 Ny barnelov. Til barnets beste. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2020-14/id2788399/>.
- Omdal, Sven Egil. 2015. Kjønnsskille i bassenget. *Stavanger Aftenblad*, <https://www.aftenbladet.no/meninger/i/pnenV/kjoennsskille-i-bassenget>.
- Ravn, Thomas. 2015. Plikter å tilrettelegge for kjønnsdelt svømming. *Telemarksavisa*, <https://www.ta.no/undervisning/svommeopplaring/oppvekstsjef/>
- plikter-a-tilrettelegge-for-kjønnsdelt-svomming/s/5-50-60088.
- Skeie, Geir. 2018. "Religioner, livssyn og interkulturell opplæring." I Å være lærer i en mangfoldig skole : kulturelt og religiøst mangfold, profesjonsverdier og verdigrunnlag, Red av Espen Schjetne and Thor-André Skrefsrud, 39–56. Oslo: Gyldendal.
- Sky, Jeanette. 2007. *Kjønn og religion*. Oslo: Pax.
- Sørensen, Thomas. 2010. Måtte innføre kjønnsdelte gymtimer. *NRK*, <https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/matte-innfore-kjonnssdelte-gymtimer-1.7338580>.
- Torsøe, Mathilde. 2016. – Burkini i skolen vil bidra til bedre integrering. *NRK*, https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/_-burkini-i-skolen-vil-bidra-til-bidre-integrering-1.13043198.
- Trotter, Sarah. 2018. "Living Together', 'Learning Together', and 'Swimming Together': Osmanoglu and Kocabaş v Switzerland (2017) and the Construction of Collective Life." *Human Rights Law Review* no. 18 (1):157-169. doi: 10.1093/hrlr/ngxo45.
- Utdanningsdirektoratet. 2013. Privat hjemmeundervisning. Udir-5-2013. <https://www.udir.no/regelverkstolkninger/opplaring/Skoleeiers-ansvar/Udir-05-2013/>.
- Utdanningsdirektoratet. 2015. Læreplan i kroppsøving (KRO1-04). <https://www.udir.no/klo6/KRO1-04>.
- Utdanningsdirektoratet. 2020a. Læreplan i kroppsøving. (KRO01-05). <https://www.udir.no/lk20/kro01-05>.
- Utdanningsdirektoratet. 2020b. Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen. <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del>.
- Øvrebø, Solfrid Leirgul, Nils Fridtjof Skumsvoll, and Karl Inge Paulsen. 2021. Klar melding fra skolene: Foreldre må ta ansvar i svømmeopplæringen. *NRK*, https://www.nrk.no/vestfoldogtelemark/hele-norges-svommer_-skolene-mener-foreldre-ma-ta-storre-ansvar-for-svommeopplering-1.15503582.